

olajos, árnyalatok nélküli színek, falak, egy sárga fal, ziznes, rövid vonalak... alakatlan formák és alakok, esetenymok, az eset szála, kézmozdulatok, a festő teste a festményben. S épp a látás örömeiből ered a hatások *elméleti képzetel(beti)ének* (imaginaire théorique) eltolódása, melyre a művészetelméleti írásokban sok remek példát találunk. Ide sorolható Vasarinak az öreg Tizianóról szóló írása is, melyben a festészet, a reprezentáció prezentációja felett érzett öröm a szókészlet, a trópusok és az alakzatok kifogyhatatlan kincséből merítő nyelv kitüntetett pillanatává is válhat. De említhetnénk Diderot-t is, aki Vernet egyik tájképének leírásakor – ahogy a valóságos természetben – »sétára indul«, megáll, s a csodálatról földbe gyökerezik a lába; vagy a Goncourt fivérek leírását Chardin egyik csendéletéről.

A tranzitív áttetszőség körülveszi a megjelenés átlátszatlanosságát, s ezáltal felülül a differenciálás végtelen processzusa, melynek folyamán a valóság akár ki is vonhatja magát a reprezentációt irányító mimetikus törvénykezés alól (valamint, a valóságot reprezentálni); csakúgy, mint a jelentés a megnyilatkozást artikuláló diszkurzív törvénykezés alól (megnevezni a dolgot).

A Cézanne-tól és Manet-től szármított modern festészetről szólva már sokszor elmondták, hogy a nyilvánvalóan nem-reprezentatív, a kimondhatatlan és megnevezhetetlen diskurzusnak alávetett művészet próbakövei a következők lennének: kizárólag a reprezentációban felkutatni az átlátszatlanosság hiátusait, kiküszöbölni az áttetszőségből származó zavarokat, s kiaknázni a nyelv és a képek anyagság-efektusának erejét – mellyel a festők, az írók, a költők, a reprezentáció művészei játszottak, s melynek az elméletírók gyakran kiemelt jelentőséget tulajdonítottak.

A reprezentáció névvel tehát – a nyelv és a képek világában egyaránt – nemcsak az európai kultúra egy bizonyos (a 16. és 19. század közötti) időszakát takaró fogalmat illelték. A reprezentáció kutatási program, melynek gazdagsága és jelentősége a tárgyakat átfutó, a »reprezentáció« névvel látszólag határozott egyértelműséggel és megnyugtató bizonyossággal megnevezett feszültségből táplálkozik: a nyelvi jelek és a képek, az áttetszőség és az átlátszatlanosság, a szemioitika, az esztétika és a pártosz, a nyelv és a kép poétikai kifejezőereje, valamint a referenciális valóság objektíválás- és érthetőség-igénye között fennálló feszültségből.

Fordította: Házas Nikolett

### Tájékoztató jellegű bibliográfia

- Arnould A. és Nicole P.: *La logique ou l'art de penser*, Paris, Flammarion, 1970.
- Heidegger M.: *Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1950.
- Husserl E.: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, Husserliana, Band 3., Walter Biemel, Den Haag, 1950.
- Martin L.: *Le récit est un piège*, Paris, Minuit, 1969.
- Martin L.: *La Voix excommuniée*, Paris, Gallée, 1981.
- Martin L.: *La parole mangée et autres essais théologico-politiques*, Paris, Méridien, 1986.
- Martin L.: *Utopique: Jeux d'espace*, Paris, Minuit, 1989.
- Merleau-Ponty M.: *Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1976.
- Merleau-Ponty M.: *La Prose du monde*, Paris, Gallimard, 1969.
- Schapiro M.: *Theory and Philosophy of Art. Style, Artist and Society*, George Braziller, N.Y., 1994.
- Vasari G.: A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete, Magyar Helikon, Budapest, 1973.

## Valamiként-látás, benne-látás és a képi reprezentáció

A művészet és tárgyaiban két állítást tettem a képi reprezentációról. Az első úgy hangzott, hogy a reprezentációt (ahogyan röviden nevezni fogom) a látás egy bizonyos fajtáján keresztül kell megérteni – ha nem is kizárólagosan –, melyet a reprezentációknak megfelelő látásként gondolhatunk el, noha természetesen nem definiálhatjuk ekként. A reprezentációt nem kizárólag ennek fényében kell megértenünk, legalábbis azon oknál fogva nem, hogy a műalkotás-mivoltához szükséges a referencia is. A második állítás úgy szült, hogy a reprezentációknak megfelelő látás egy tágabb preceptuális nem egyik fajtája, mely nemre a »reprezentációs látás« terminust alkalmaztam (elismernem, összezavaró módon, de megmaradok mellette). A jelen esszé az utóbbi állítást bonthatja ki.

A szóban forgó preceptuális fajta természetét, avagy azt, ami a reprezentációknak megfelelő látásban egyedülálló, könnyebb jellemezni, mint az e fajtát magában foglaló preceptuális nem természetét, avagy azt, ami minden reprezentációs látásban közös. A reprezentációknak megfelelő látásban az az egyedülálló, hogy érvényes rá a helyesség valamely normája, ez a norma pedig a reprezentáció készítőjének intenciójából ered, a »művészből«, ahogyan általában nevezik – mindaddig meglehetősen ártatlan gyakorlat ez, amíg szem előtt tartjuk, hogy a legtöbb reprezentációt olyan emberek készítették, akik nem művészek, s nem is állítják magukról, hogy azok. A helyesség normája természetesen nem követelheti meg, hogy valaki egy különös módon lásson egy különös reprezentációt, ha ezt még egy teljesen felkészült és hozzáértő néző sem volna képes azon a módon látni. A norma a reprezentáció lehetséges perceptorai közül kiválasztani a helyes perceptorát, ahol is a lehetséges perceptorok azok, amelyek nyitva állnak a minden releváns képességnek és meggyőződésnek birtokában lévő nézők számára. Abban az esetben, ha hozzá nem értés, tájékozatlanság vagy a művész balszerencséje folytán egy reprezentáció lehetséges perceptorai nem foglalják magukban a művész intenciójának megfelelőt, az adott reprezentációnak nincs helyes perceptorja – s ebből következően (hogy felidézzem A művészet és tárgyaiban tett állítások közül az elsőt) semmi vagy senki nincs reprezentálva.

Megjegyzendő, hogy a norma egyaránt érvényes különös dolgok reprezentációjára és a valamely különös fajtába tartozó dolgok reprezentációjára, amint ez a következő példákból ki fog derülni. Egy bizonyos 16. századi metszeten, melyet Marcantonio egyik követőjének tulajdonítanak, a művésztörténészek közül néhányan egy kutyát láttak, amely összegömbölyödve alszik egy női szent lábánál. Közlebből szemügyre véve azonban a tárgyat és magát a nyomatot, a néző felismeri, hogy az állat egy bárány. Holbein híres háromnegyedes portréján (Thyssen-

gyűjtemény) normális esetben VIII. Henriket látom. De előfordulhat, hogy túl sok régi filmet néztem meg mostanában, és a portéra tekintve azon veszem észre magam, hogy VIII. Henrik helyett Charles Laughtont látom. Mindkét esetben van egy norma, mely megmondja, hogy az egyik percepció helyes, a másik pedig helytelen. A norma az ismeretlen metszetkészítő, illetve Holbein intencióira megy vissza, és amennyiben úgy döntök, hogy a reprezentációt mint reprezentációt nézem, meg kell próbálnom összhangba hozni percepciómat e normával. De ha az ismeretlen művész képtelennek bizonyult volna lerajzolni egy bárnyt, s így a metszeten semmilyen bárny nem lenne kivethető, vagy ha Holbeinnek nem sikerült volna lefestenie VIII. Henriket (a kép, amelyre megbízást kapott, csakugyan próbára tette erejét), s ennélfogva VIII. Henrik nem lenne látható a festményen, akkor a norma nem követelné meg, hogy az egyik esetben a bárnyt, a másikban VIII. Henriket lássam, és nem is létezne helyes percepciója egyik műnek sem.

Fontos tisztában lenni azzal, hogy miközben a reprezentációknak megfelelő látásra érvényes a helyesség normája, egy adott nézőnek, hogy egy bizonyos reprezentációt megfelelően lásson, nem szükséges ténylegesen a normára támaszkodnia, elég, ha percepciója csupán összhangban van vele. Más szóval ahhoz, hogy lássa, mit reprezentál a kép, nem kell előzetesen tudnia, hogy a művész intenciója is ez vagy ez volt. Ellenkezőleg, meglehet – és a művészettörténészek gyakran meg is teszik –, hogy a reprezentáció helyes látására abból következtet, ahogyan ténylegesen látja, vagy hogy a művész intencióját abból rekonstruálja, ami látható számára a képen, és ez tökéletesen helyénvaló is egy olyan néző részéről, aki kellőképp biztos abban, hogy birtokában van a releváns képességeknek és ismereteknek.

Az, hogy alá van vetve a valamely intenció által megszabott helyesség-normának, a reprezentációknak megfelelő látást elkülöníti az ugyanazon perceptuális nem, vagyis a reprezentációs látás más fajtától, amennyiben ezeknél vagy nincs helyesség-norma, vagy ha van, nem egy intenció – pontosabban nem egyedül az intenció – szabja meg. Az előbbi fajtába tartozna a Rorschach-teszt percepciója, az utóbbiba a fényképeknek megfelelő látás.

A Rorschach-tesztet diagnosztikai hatékonysága azt követeli meg, hogy esetekben a látásra ne legyen érvényes a helyesség és helytelenség. A fényképeknek megfelelő látásra ezzel szemben érvényes a helyesség és helytelenség, de az a szerep, amelyet a mechanikai folyamat játszik a fényképek készítésében, azt eredményezi, hogy a helyesség megállapításában a kauzáció legalább annyira fontos, mint az intenció. Az, hogy egy fényképet nézve kit vagy mit látunk helyesen, nagymértékben azon múlik, hogy kihez vagy mihez kapcsolódtak megfelelő módon a fényképezőgép megvalósította kauzális folyamatok, s ezzel tökéletesen egybevág, hogy a fényképek esetében nem áll fenn az a festményeknél releváns megkülönböztetés, amelyet a modell és az ábrázolt személy között teszünk. Egy festménynél A ikertestvére modell lehet A portréjához, vagyis ahhoz a portréhoz, amely A-t ábrázolja; és ha a portré sikerül, A az, akit helyesen látunk a képen, nem pedig ikertestvére. De ha egy fényképnek van ábrázoltja, ha valakinek vagy valaminek a fényképe, akkor az ábrázoltnak azonosnak kell lennie a modellel avagy a fénykép okával, és a modell az, akit vagy amit helyesen látunk a képen, itt is előfordulhat persze kudarca, melynek következtében senkit vagy semmit nem látunk helyesen, és a fénykép nem fényképe senkinek.

Hangsúlyozni kell, hogy az iméntiek csak a fényképeknek megfelelő látásra vonatkoznak, a fényképeknek mint fényképeknek a látására. Mert egy fotó elkészíthető, majd használható képi reprezentációként is, és ebben az esetben ugyanazon a módon vagy ugyanazon helyesség-normával összhangban kell látni, mint ahogy egy reprezentációt látunk. Ilyen például, amikor valaki lefényképez egy filmes statisztát, és a fényképet Alkibiádész portréjaként használja, vagy (mint Cecil Beaton) lefényképezi egyik barátját, aki nagyhercegnek van öltözve, és a fényképet arra használja, hogy egy nagyhercegnőt ábrázoljon vele. Ezekben az esetekben helyesen nem a statisztát és a barátját kell látnunk – noha a fényképek megmaradnak a statisztá és a barátó fényképeinek –, hanem Alkibiádész, illetve egy nagyhercegnőt. A modell és az ábrázolt közti különbségtételt itt visszatér, az intenció érvényteleníti a kauzális folyamat következményeit, s ebből adódóan az ilyen fényképeket többé nem fényképekként kell látnunk.

Mint mondtam, nehezebb jellemezni annak a perceptuális nemnek a természetét, amelynek a reprezentációknak megfelelő látás az egyik fajtája. Most már hibásnak tartom azt az egyetlen állítást, amelyet az eredeti szövegben ezzel kapcsolatban tettem, s amely arra futott ki, hogy a reprezentációs látás (merthogy erről van szó), ha nem is azonos a valamiként-látással, de megvilágítható ezen keresztül. Az állítás mellett sok minden szólt. Közvetlen vonzerején túl felidézett egy jelenséget, melyről úgy tűnt, hogy Wittgenstein kezdeményezése alapján jól meg tudjuk érteni. Most viszont azt gondolom, hogy a reprezentációs látást úgy kell megértenünk és úgy világíthatjuk meg a legjobban, mint ami nem valamiként-látást foglal magában, hanem egy ezzel szorosan összefüggő másik jelenséget, melyet „benne-látás”-nak fogok nevezni. Ahol korábban azt mondtam volna, hogy a reprezentációs látásnál  $x$ -et (a reprezentáció médiumát)  $y$ -ként látjuk (a tárgyként, vagy akként, ami reprezentálva van), ott most azt mondanám – a változók ugyanazon értékeit fenntartva –, hogy  $y$ -t látjuk  $x$ -ben.

Ezt a változtatást három megfontolás igazolja, melyek egyúttal jelentősen előrevisznak a két fenomen közötti különbségtételt tisztázásában. Hangsúlyoznom kell ugyanis, hogy miközben számomra két elkülönült jelenségről van szó, melyekhez a „valamiként-látás” és a „benne-látás” terminusait kapcsolom, egy pillanatilag sem kardoskodnék amellett, hogy a két jelenség természete vagy a köztük lévő különbség megragadható úgy, ha magukra a kifejezésekre összpontosítunk. Tény, hogy a különbségtétel kialakításában nem támaszkodtam túlságosan nyelvi képzetekre, sőt nem vagyok biztos abban sem, hogy minden, amit a jelenségekről mondok, összhangban van azokkal a képzetekkel, amelyekkel a szóban forgó ki-fejezéseket illetően rendelkezünk. A kifejezéseket kvázi-technikai módon használom, és nagyon is tudatában vagyok annak, hogy a valamiként-látás és a benne-látás legjobb megértéséhez szükségünk lesz arra, amit később, a jelen esszé vége felé kísérlek meg, nevezetesen, hogy számot vessünk a két alapvetően különböző perceptuális eljárással, melyekhez a két jelenség tartozik.

Az első megfontolás, mely a valamiként-látásról a benne-látásra való áttérést igazolja, s egyben a legközölebb áll a nyelvi dimenzióhoz, azoknak a dolgoknak a körét érinti, amelyeket benne láthatunk valaminek, szembeállítva ezeket azon dolgokkal, amelyekként valamit láthatunk. Ha a látott valami egy partikuláris dolog – és a reprezentációs látásnál ez a releváns eset –, úgy az, amiként láthatjuk, kizárólag partikuláris lehet. Ami viszont a benne-látást illeti, az adott vala-

mlben nemcsak partikuláris dolgokat láthatunk, hanem tényállásokat is. Más-képp megfogalmazva a benne-látás tárgyat megadhatjuk egy névvel vagy leírás-sal, de megadhatjuk egy mellékmondattal is; a valamiként-látás tárgyának megadásakor viszont az egyetlen megengedett mód az, ha egy nevet vagy leírást használunk. Egy példa: ha x-re nézek, és x valami partikuláris, akkor x-ben lát-hatok egy nőt, és láthatom x-ben azt is, hogy egy nő szerelmes levelet olvas; de még x-et láthatom nőként, addig nem láthatom x-et akként, hogy egy nő szerel-mes levelet olvas.

Kínálkozik erre egy válasz. Mert noha kétségkívül nem mondható, hogy x-et akként látom, hogy egy nő szerelmes levelet olvas, ilyen esetekben a helyzet megmenthető azzal, hogy először megkonstruáljuk a releváns mellékmondat no-minalizációját, majd ezt beillesztjük a tárgy helyére. Az említett esetben így a helyzet meg van mentve, mert azt csakugyan lehet mondani, hogy x-et a nő szerelmeslevél-olvasásaként látom (persze nem egy szerelmes levelet olvasó nőként, ahol is az „olvasó” a folyamatos melléknévi igenév, mert ekkor nem egy mellékmondatról lenne szó, hanem ismét egy partikuláris dolog, a „levelet ol-vasó nő” leírásáról, ami visszavisz a problémamentes esethez). E megoldással azonban az a baj, hogy az általa kínált lokúció, úgy tűnik, egyedül az „x-et egy nő szerelmeslevél-olvasásának reprezentációjaként látom” elliptikus változata-ként konstruálható meg koherens módon; ez pedig természetesen nem más, mint hogy a magyarázatba belevisszük magát a magyarázandó fogalmat.

Aligha szorul érvelésre, hogy ha a benne-látás és a valamiként-látás, vagy a hoz-zájuk tartozható tárgyak ilyen módon különböznek, akkor annak a perceptuális nemnek, amelybe a reprezentációknak megfelelő látás tartozik, inkább benne-látást, mint valamiként-látást kell magában foglalnia. Mert nem kétséges, hogy je-meteket éppúgy lehet reprezentálni, mint személyeket és dolgokat.

A második megfontolás a következő: ha x-et y-ként látom, akkor x-nek mindig van olyan része (x egészeig terjedhetően), amelyet y-ként látok. Továbbá ha azt állítom, hogy x-et y-ként látom – és x-et láthatom y-ként anélkül is, hogy ezt ál-lítanám, sőt akár anélkül is, hogy tudnám, hogy ezt teszem –, akkor képesnek kell lennem megmondani hogy x-nek pontosan mely része az, vagy hogy nem x egésze-e az, amit állítólagosan y-ként látok. A valamiként-látásnak meg kell fe-lennie a lokalizáció követelményének, míg a benne-látásra nem vonatkozik ilyen követelmény. Láthatom y-t x-ben anélkül, hogy köteleselegem volna ilyen válasszal szolgálni, alátámasztandó azt a lehetséges állításon, hogy y-t látom x-ben.

Ha ilyen módon a valamiként-látás megköveteli a lokalizációt, a benne-látás viszont nem, akkor a reprezentációs látással a benne-látás jár együtt. Mert a rep-rezentációnak megfelelő látás nem igényli a lokalizációt. Elsőre ezt elfedheti, ha az esetek túl szűk körét vesszük tekintetbe. Néha ugyanis a reprezentációk látása lokalizált. Ha megnézem Piero della Francesca portréját Federigo da Monte-feltróról, és látom a bevágást az orron, akkor továbbmehetek és pontosan meg-mondhatom, hol látom ezt a táblán. Nem lehetne azonban ehhez fogható vála-szom, és nem is várhatnák el tőlem, hogy legyen, ha például az volna a helyzet, hogy emberek tömegét látom, akik közül a fő alakok kivételével mindenkit elta-kar a talaj gyűrődése (mint Michelangelo sixtusi *Özönvízén*), vagy levág a keret (mint Cosimo Rosselli *Út Calvaryba* című képén; Mount Trust gyűjtemény); vagy

ha a viharfelhők gyülekezését látom; vagy azt, hogy a szarvasbika haldoklik; vagy az aranyifjú romlását. Az ilyen esetekben nem volna értelme annak sem, ha azt mondanám, hogy „a kép egészen” látom, amit látok. Mert noha nyelviileg el-fogadható lehet ez a válasz, és bizonyos esetekben szolgálhat a benne-látás tár-gyának lokalizálására, az iménti esetekben nem szolgál erre. Ezt (durván) akkor tenné, ha adott egy reprezentált tárgy, és a kép körbe van vágva a tárgy repre-zentációjának kontúra mentén. Egyébként, mint a fenti esetekben is, a válasz csupán egyfajta elutasítása volna részemről annak, hogy megmondjam, hol lá-tom, amit látok. Így tehát a válasz összhangban volna azzal az állítással, hogy a benne-látásnál tökéletesen megfelelő egy ilyen elutasítás.

A harmadik megfontolás a következő: a benne-látás megengedi, hogy korlát-lan módon egyidejűleg figyeljünk arra, amit látunk, és a médium minőségeire.

A valamiként-látás nem engedi meg ezt. Szorítkozzunk azokra az esetekre, ame-lyek egyedüli módon potenciálisan is relevánsak a reprezentációra nézve, neve-zetesen azokra, ahol valamit másként látunk, mint ami, s közben nem is hisszük, hogy az volna, amiként látjuk. Ilyen esetekben csak korlátozottan figyelhetünk egyidejűleg arra, amiként látunk, és magára a valamire, jóllehet a válta-kozó figyelem, avagy a kettő közti ide-oda mozgás természetesen nincs behatá-rolva. Azokat a korlátozásokat, amelyek a valamiként-látásnál az egyidejű figyel-met érintik, az alátámasztó minőségek fogalmával magyarázhatjuk meg. Ha x-et y-ként látom, x-nek kell hogy legyenek bizonyos minőségei, melyek megengedik, hogy y-ként lássam, vagy hogy megmagyarázzam, miért látom y-ként. Ezeket a minőségeket nevezem azoknak, amelyek alátámasztják, hogy x-et y-ként lás-sam, és a valamiként-látás esetében az egyidejű figyelmet érintő korlátozások ki-fejezhetők úgy, ha azt mondom, hogy nem lehetséges egyidejűleg y-ként látnom x-et, és vizuálisan tudatában lennem x azon minőségeinek, amelyek alátámaszt-ják ezt a perceptiót. Ahhoz, hogy vizuálisan tudatába kerüljenek e minőségeknek, át kell kapcsolnom figyelmemet. Abból mármint, hogy a benne-látásnál, mint mondtam, nem állhat fenn a lokalizáció követelménye, az következik, hogy na-gyon is képes lehetek y-t látni x-ben, miközben x-nek nincsenek olyan körülya-tárolható minőségei, amelyeket úgy tekinthetünk, mint alátámasztóit annak, hogy y-t látom benne. Azokban az esetekben pedig, ahol vannak ilyen alátá-masztó minőségek, melyek alapján y-t látom x-ben, a benne-látás annyiban ellen-tétes a valamiként-látással, hogy egyidejűleg lehetek vizuálisan tudatában az y-nak, melyet x-ben látok, és az e perceptiót alátámasztó minőségeknek.

Az, hogy a reprezentációknak megfelelő látás megengedi a reprezentáltra és a reprezentációra, a tárgyra és a médiumra irányuló egyidejű figyelmet, s ennél-fogva inkább benne-látást, mint valamiként-látást jelent, nos, ez egy erősebb téziséből következik, mely a reprezentációkra igaz. Ez az erősebb tézis úgy hang-zik, hogy ha egy reprezentációt mint reprezentációt nézek, akkor nem csupán megengedett, de egyenesen követelmény, hogy egyidejűleg figyeljek a tárgyra és a médiumra. Holbein portréját nézve a helyesség normája azt követeli meg, hogy VIII. Henriket lássam a képen; de emellett vizuálisan tudatában kell – nemcsak lehet, hanem kell – lennem a tábla minőségei korlátlan körének, ha azt akarom, hogy megfelelő perceptióm legyen a reprezentációról.

Ezt a követelményt, mely a reprezentációknak megfelelő látás vonatkozásában fennáll, „a kettős tézis”-nek fogom nevezni. A tézis azt mondja ki, hogy vizuális

figyelmének meg kell osztania két dolog között, noha természetesen nem szükséges egyenlő arányban megosztania köztük. A tézis mellett érvelve Gombrich ellenében érveltem. A *Művészet és illúzió* egyik központi tézise ugyanis az, hogy reprezentációs képeket nézve nem vagyok képesek az ilyenfajta kettős percepcióra. Gombrich oly módon próbálja megalkotni álláspontját, hogy azt, amit ő „a vásznat látni” és „a természetet látni” különválasztásának nevez – én pedig a médium látásának és a tárgy látásának szembeállításával fejeztem ki –, s ami a képek percepciójára általában véve érvényes, beleolvastya a „kacsát látni” és „nyulat látni” különválasztásába, mely arra a speciális esetre érvényes, amikor a kacsá-nyul kétféle képet nézzük. Könnyű észrevenni, hogy az utóbbi különválasztás kizárólagos jellegű, azaz nem láthatjuk egyidejűleg a kacsát és a nyulat a képen, és hogy Gombrich a két különválasztás egybeolvasztása miatt állíthatja, hogy az előbbi szintén kizárólagos. Nem lehetek egyidejűleg vizuálisan tudatában a médiumnak és a reprezentáció tárgyának, és hogy mindkettőt észlelhessem, ehhez át kell kapcsolnom percepciómat.

A kettős tézist több érv igazolja.

A leggyengébb érv az, hogy a kettős tézis legalábbis *egyféle*, számunkra szükséges magyarázattal szolgál arra nézve, hogy mi tünteti ki fenomenológiailag, s nem csupán kauzálisan azt, hogy egy reprezentációban benne látunk valamit vagy valakit. Elárulja, hogy tapasztalatilag milyen különbség van például aközött, hogy Holbein portréján látjuk VIII. Henriket, és aközött, hogy szemtől-szembe látjuk őt. Ennek az igénynek nyilvánvalóan nem tesz eleget a Gombrich képviselte álláspont, mely szerint ha Holbein portréját nézve VIII. Henriket látom, ezt bármikor megszakíthatom, és percepciómat átkapcsolva vizuálisan tudatába kerülhetek a vászonnak. Ez az álláspont ugyanis ahelyett, hogy egy jelen tapasztalat ténylegesen jellemzőjére hivatkozná, pusztán felidézi egy alternatív tapasztalat lehetőségét, ami pedig nem fenomenológia. Hogy nem tudja megkülönböztető fenomenológiáját adni a reprezentációknak megfelelő látásnak, ez az valójában, ami Gombrichot ahhoz a nézethez vezeti, hogy a reprezentációk látásában nincs semmi megkülönböztető, vagy hogy valaki reprezentációját látni teljesen kontinuos azzal, ha ugyanazt a személyt szemtől szembe látjuk – mindazzal együtt, amit egy ilyen nézet implicál vagy sugall. Gombrich maga gyakran tagadta, hogy arról adott leírást, ahogyan reprezentációkat látunk, ténylegesen az illúzióról szóló leírás volt: az „illúzió” kifejezés előfordulása (például könyvének címében) nem szó szerinti értendő. Könnyű belátni azonban, hogy az általa kínált premisszákból miként lehetne érvelni egy olyan leírás mellett, amely a szó szerint vett illúziót foglalja magában; szóhasználatát ily módon nem tűnik pusztán egybeesésnek.

Mindazonáltal ez gyenge érv a kettős tézis mellett, mivel a reprezentációk látásának megkülönböztető fenomenológiáját más módon is meg lehet próbálni definiálni anélkül, hogy a kettősségre hivatkoznánk. Sartre például, aki azt az esetet, amikor *y-t* látjuk egy reprezentációban, szívesen különíti el fenomenológiailag attól, amikor *y-t* szemtől szembe látjuk, egyszersmind ragaszkodik ahhoz, hogy egy reprezentáció tárgyának látása nem csupán nem függ a reprezentáció anyagi minőségeire irányuló figyelemről, de nem is összeegyeztethető vele. Sartre leírásának részleteinél nem szükséges elidőznünk, meglete azonban releváns.

Van viszont két erősebb érv a kettős tézis igazolására: az egyik azt állítja, hogy ezen a módon kell, a másik azt, hogy ezen a módon kellene látnunk a reprezen-

tációkat. Az első érv a percepció pszichológiájából meríti premisszáit, és arra vállalkozik, hogy megmagyarázzon egy szembeálló tényt a reprezentációk percepciójával kapcsolatban. E tény pedig az, hogy a nézőnek a projekció centrumától avagy a normál nézőponttól való elmozdulása nem eredményez szükségképpen perspektíva-torzulást, legalábbis a binokuláris látás számára nem. A nézőpontváltoztatások közepette a látvány figyelemreméltó módon mentes marad a deformációtól, méghozzá olyan mértékig, amely nem volna érvényes, ha a néző szemtől szembe figyelné a tényleges tárgyat, vagy ha a reprezentációról fényképek készülnének az így elfoglalt nézőpontokból. Erre az állandóságra az a magyarázat adható, hogy a néző vizuálisan tudatában van és marad nemcsak a reprezentátnak, hanem a reprezentáció felszíni minőségeinek is. Más szóval kettős figyelmet tanúsít, és így is kell tennie, ha a reprezentációt azon a módon akarja látni, amelyet ma normaként tekintünk. A másik érv, melyet elő kívánok adni, egy olyan jellegzetes tulajdonságot érint, amelyet a nagy reprezentációs festészetben fedezünk fel és csodálunk: Tiziano, Vermeer, Manet képeit nézve nem győzünk álmélni azon, ahogy a kontúrt, az ecsetkezelést vagy a színelosztást olyan hatások előidézésére vagy olyan analógiák előállítására használják, amelyek csak a reprezentáció jegyében azonosíthatók. Az érv pedig úgy szól, hogy ez a tulajdonság nem vívhatott volna ki elismerést, ha a képek nézésekor váltogatnunk kellene vizuális figyelmünket az anyagi minőségek és a reprezentáció tárgya között. Kínálkozik itt az összehasonlítás azokkal a nehézségekkel, amelyek elé a költészet megítélése állítana akkor, ha képességeinket meghaladná, hogy egyidejűleg legyünk tudatában a szavak hangzásának és jelentésének. A festészet és a költészet esetében a kettősségnek normatív kényszert kell jelentenie mindenki számára, aki meg akarja ítélni e művészetek alkotásait.

De elfogadva azt a nézetet, hogy a reprezentációknak megfelelő látás inkább a benne-látás mint a valamiként-látás alapján értendő meg, még mindig keveset jutottunk előre, amíg maga a benne-látás továbbra is három, csak részben megmagyarázott és látszólag nem összefüggő jellemzőt hordoz. A helyzetet súlyosbítja az a már elismert tény, hogy a két lokúció, a „benne-látás” és a „valamiként-látás”, csekély elméleti támpontot nyújt. Arra van szükség, hogy olyan koherens leírást adjuk a benne-látásnak, amely szisztematikusan szembeállítja a valamiként-látással, s ennek legjobb módja az volna, ha a benne-látást és a valamiként-látást tiszta és jól elkülöníthető perceptuális eljárásokkal kapcsolnánk össze. Az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

A benne-látás és a valamiként-látás között fennálló centrális eltérés, melyből különböző jellegzetességeik következnek, abban rejlik, ahogyan a kettő más-más módon viszonyul ahhoz, amit „egyenes percepció”-nak nevezek. Egyenes percepción azt a képességet értem, hogy az emberi és az állati lények észlelni tudják az érzékek számára jelen lévő dolgokat. E képesség bármely egyedi működtetése valószínűleg egy megfelelő perceptuális tapasztalat felbukkanása, valamint az e tapasztalat és a percipiált dolog vagy dolgok közötti helyes kauzális kapcsolat alapján magyarázható meg a legjobban. A valamiként-látás közvetlen viszonyban áll ezzel a képességgel, sőt lényeges részét alkotja. A benne-látás ellenben egy speciális perceptuális képességből fakad, amely előfeltételezi ugyan az egyenes percepciót, de meg is haladja azt. Ez a speciális perceptuális képesség olyasvalami, amivel néhány állat talán rendelkezik, a legtöbb azonban szinte bi-

zenyosan nem, s ami megengedi, hogy perceptuális tapasztalataink legyenek olyan dolgokról, amelyek nincsenek jelen az érzékek számára: azaz mind olyan dolgokról, amelyek távol vannak, mind pedig olyanokról, amelyek nem léteznek. Az egyenes percepció és a további perceptuális képesség egyaránt kiterjed valamennyi érzék-modálásra, a valamiként-látás és a benne-látás magyarázatához mindazonáltal elegendő úgy tekintenünk a kettőt, ahogy a látásban jelentkeznek.

Ha a legegyszerűbb példáit keressük annak a perceptuális képességnek, amelyhez a benne-látás kapcsolódik, plauzibilis módon állíthatjuk, hogy azok az álmokban, az ábrándképekben és a hallucinációkban találhatók meg. Fontos észrevenni azonban, hogy ezek a tapasztalatok, noha anticipálják a benne-látást, vagy kontinuumot alkotnak vele, maguk minden bizonnyal nem alkotják a benne-látás esetét. Hogy eljussunk a benne-látáshoz, be kell következnie egy döntő fejleménynak, ez pedig nem más, mint hogy a releváns vizuális tapasztalatok már nem egyszerűen lelki szemünk előtt keletkeznek: a látomások olyan dolgokról, amelyek most nincsenek jelen, azáltal jönnek létre, hogy jelen lévő dolgokat nézünk. Ezt a fejleményt idézi fel például Leonardo, amikor a festőjelöltnak adott híres tanácsában arra biztatja őt, hogy nézzen nedvességtől foltos falakat, köveket vagy elmosódott színeket, és lásson ott csatajeleneteket, erőszakos cselekedeteket vagy rejtélyes tájakat. Ilyen tapasztalatoktól megragadva, a néző igencsak különleges differenciát vagy determinálatlanságot élvez. Egyrészt szabadságában áll, ha akarja, hogy a legáltalánosabbak kivételével a jelen lévő dolog minden egyéb minőségétől eltekintsen. Másrészt nincs semmi, ami megakadályozná, hogy bármely általa kiválasztott minőségre figyeljen; természetesen nem irányíthatja rájuk teljes figyelmét, de perifériális figyelmet kétségkívül szentelhet nekik. Ez az indifferencia, avagy a néző képessége arra, hogy figyeljen vagy ne figyeljen a jelen lévő dolog minőségeire, abból fakad, hogy lényegileg a további vizuális tapasztalattal törődik, azzal, hogy a csatajeleneteket vagy a tájakat lássa, ez pedig csaknem teljesen elkülönül attól, hogy vizuálisan tudatában van a falnak vagy a köveknek. Ebből következően az utóbbi tudat változhat fokozatlán, vagy ingadozhat. Lehet pusztán minimális tudat; de intenzív is válhat – és az a tény, hogy a további vizuális tapasztalatból jellemző módon hiányzik a specificitás, azt eredményezi, hogy intenzitásának nincs felső határa. Azonban épp ez az indifferencia nem éli majd túl a további vizuális tapasztalat következő fejleményét.

Ez a következő fejlemény akkor lép fel, amikor valaki úgy módosít vagy úgy állít be egy külső tárgyat, hogy ez a nézőnél, akinek megmutatják, az egyéb feltevések teljesülése esetén olyanfajta vizuális tapasztalatokat okoz – illetve idéz elő egy szándékból fakadóan –, amelyek megfelelnek a tárgyat módosító személy intenciójának. Azt a módosítást, amelyre itt gondolok, jellemző módon a vonalak és a színek alkalmazása eredményezi; létrehozója pedig a művész (a jelen esszé terminológiájában), s ezzel elérkeztünk a képi reprezentációhoz. A képi reprezentációnál a néző felszólítatik, hogy adja fel perceptuális indifferenciáját. Bár mennyire képes is akár figyelni a reprezentáció minőségeire, akár figyelmen kívül hagyni azokat, most az a követelmény vele szemben, hogy figyeljen rájuk. Vagy inkább – így talán realisztikusabb – a képi reprezentáció történetének kibomlásával egyre erősebb követelmény a nézővel szemben, hogy így tegyen, ha igazolni akarja igényét, hogy a reprezentációkat a nekik megfelelő módon, rep-

rezentációkként nézi. A kettősség követelményé válik a reprezentációknak megfelelő látással kapcsolatban, de csak azért válik követelménnyé, mert ésszerű megalapozásra tesz szert. Ha ugyanis a néző tiszteletben tartja a követelményt, a művész immár viszonyozhatja ezt azzal, hogy egyre komplexebb megfelelések és analógiák létesítésére vállalkozik a jelen lévő dolog minőségei és a jelen lévő dologban látott minőségei között. Ezek a reprezentáció gyönyörűségei.

A valamiként-látás ezzel szemben nem igényel speciális perceptuális képességet az egyenes percepción túlmenően. Ehelyett részint az egyenes percepció egyik aspektusa, részint egy ezen aspektusból származó fejlemény. Az aspektus a következő: ha egyenesen észlelek valamit, ami *ex hypothesi* jelen van az érzékek számára, akkor percepciómat mindig egy fogalom közvetíti, vagy a percepció során alárendelem azt a valamit egy fogalomnak. Bármely észleléséskor *x*-hez mindig van valamilyen *f*, miáltal *x*-et *f*-ként észlelem. De a valamiként-látás megértéséhez döntő fontosságú azt észrevenni, hogy *x*-et *f*-ként látva nem egyszerűen összekapcsolom azt, hogy *x*-et látom, és azt, hogy *f*-nek ítélem. Ez a nézet, mely elterjedt a vált azoknak a percepcióval foglalkozó pszichológusoknak a körében, akik a percepcióról mint hipotézisről beszélnek, azért téves, mert az ítéletet meghagyja külsőlegesnek a percepcióhoz képest. Épp e nézet ellen próbált küzdeni Wittgenstein, amikor arra kért, hogy vegyünk szemügyre olyan eseteket, ahol arról, hogy valamit ekként látunk, átváltunk arra, hogy akként lássuk. Az ilyen esetek azért relevánsak, mert lehetővé teszik annak megfigyelését, hogyan a tapasztalat és a fogalom nem pusztán egyidejűleg, hanem egyként változik. Wittgenstein, meglehetősen szerencsétlen módon, az érv kifejtése során a váltakozó percepció példáiként a reprezentációk váltakozó percepciójának esetét választotta, mindenekelőtt a kacsá-nyúl rajzot. Az ilyen esetek további bonyodalmatokat rejtenek, ami zavar forrása lehet. Wittgenstein érvének alapvető eleme mindazonáltal az marad, hogy amikor *x*-et *f*-ként látom, *f* beszűrődik vagy belevegyül a percepcióba: a fogalom nem kívül áll a percepción, nem egy *x*-et érintő vélekedést vagy feltevést fejez ki részemről, melyről azután azt lehetne mondani, hogy a percepció ilyen vagy olyan mértékben aláátmasztja.

Akárcsak a benne-látáshoz vagy a további perceptuális képességhez, a valamiként-látáshoz is hozzá tartozik egy fejlemény, mely akkor lép fel, amikor akár az egyik, akár a másik, akár mindkét dimenzióban bonyodalom lép fel. Bonyodalom keletkezhet abban a módban, ahogyan a fogalom része lesz vagy részévé téteik a percepciónak, és keletkezhet bonyodalom abban a kognitív szerepben is, amelyet a fogalom játszik, miután már integrálódott a percepcióval.

A legegyszerűbb eset tehát – még hozzá mindkét dimenzió tekintetében a legegyszerűbb – az, ahol a fogalom közvetlenül a percepcióval együtt előáll az elmében, és ennek nyomán előidézi, hogy valamit higgyünk. Az elmében *x* percepciójával együtt megjelenik az *f* fogalom, egybeolvad a percepcióval, és megmarad az elmében, hogy kialakítsa azt a hitet, hogy *x* *f*. Ilyen például, amikor kinézek a vonatablakon, és meglátok egy fát, amelyet rögtön főtőgyfaként látok, s amelyről ennél fogva azt hiszem, hogy tőtőgy. Bonyolultabb esetekben a fogalom és a percepció egybeolvadása állandó marad, de változás történik mindkét dimenzióban. Az egyik dimenzió tekintetében ott van először az az eset, ahol a fogalom valamely megelőző hit miatt társul a percepcióhoz: mint amikor az ösvény végén álló fát

azért látom tölgyfaként, mert valamilyen okból azt hiszem, hogy az ősvény egy tölgyhöz vezet. Ott van azután az az eset, ahol a fogalmat valaki más sugallja nekem: a fát elhomályosítja a köd, és valaki azt mondja: „Nézd, ott egy tölgyfa”, én pedig ennek megfelelően látom. A következő eset az, ahol a fogalom csak a dolog hosszas szemügyre vétele után csatlakozik a percepcióhoz: a fát valamilyen károsodás érte, vagy lefűrészeltek ágait, vagy kúszónövény borítja, és csak komoly erőfeszítés után látom tölgyfaként – a látvány megvilágosodik. Végül ott van az az eset, ahol csak egy akaratú aktus hozza össze a percepciót és a fogalmat: arra van szükségem, vagy azt szeretném, hogy a fát tölgyként lássam, és erőfeszítésemnek siker koronázza. Ennyit az első dimenzióról, avagy arról, ahogyan a fogalom része lesz vagy részévé válik a percepciónak. Ami a másik dimenziót illeti, a kognitív szerepet, melyet a fogalom játszik, a változások itt kevésbé tisztán vagy élesen különülnek el, nincsenek hozzájuk tartozó elkülönült szintek, csupán az egyezés ereszkedő fokozatait lehet azonosítani, melyek a hittől kezdve a valószínű feltételezésen, a tájékozottságon alapuló sejtésen és a külső rámondáson keresztül gyengülnek egész addig az esetig, ahol már egyáltalán nincs kötelezettség arra vonatkozólag, hogy a tárgy kielégítse a fogalmat, ehelyett a képzelet vagy a színtelés irányít. (Amikor az egyezés fokozatairól beszélek, akkor ezt természetesen úgy értem, hogy valamely adott fogalom vonatkozásában állnak fenn:  $f$  vonatkozásában tehát némi erőfeszítéssel láthatom  $x$ -et  $f$ -ként, miközben van olyan  $g$ , hogy  $x$ -et láthatom is  $g$ -ként, és hihetem is róla, hogy  $g$ .)

Nyilvánvaló, hogy a két dimenzióban fellépő változások összességükben nem függetlenek egymástól: a korlátozó eset pedig – mely korántsem szokatlan – az, amikor szándékosan próbát tesz a tárgyon egy olyan kinézettel, amelyről tudom, hogy nem sajátja, éppúgy, ahogyan valóságosan felrakhatok egy szakállat vagy egy vicces orrot egy arcra, hogy lássam, hogyan néz ki ekkor. Egy fasort láthatok kalózsoraként, egy templomot fejrallított sámliként, egy hegyvonulatot pedig egy meztelen nő testeként. Ilyenkor az „akként” az „úgy, mintha az volna” esethez közelebb van.

A két elkülönülő perceptuális eljárás áttekintése után aligha okoz túlzott nehézséget annak megértése, miért rendelkezik a valamiként-látás és a benne-látás épp azokkal a jellegzetességekkel, amelyeket hozzájuk kapcsoltam.

A valamiként-látás alapvetően az érzékek számára jelen lévő tárgy iránti vizuális érdeklődés vagy kíváncsiság egy formájának mutatkozik. E kíváncsiságot érdekelheti az, hogy milyen a tárgy, vagy az, hogy milyen lehetne vagy milyen lehetett volna. (Némely esszencialista filozófusok megkövetelhetik, hogy a valamiként-látásban kifejeződő vizuális kíváncsiságot úgy gondoljuk el, mint ami megoszlik egy tárgy és ennek közeli párdarabjai között; e követelménynek az érv jelentős megváltoztatása nélkül eleget lehet tenni.) Ha ez így van, akkor ebből következően nem láthatunk valamit olvas valamiként, ami ez a valami (vagy párdarabja) soha nem lehetett volna. Valamely partikuláris dologt csak úgy láthatunk, mint aminek olyan tulajdonságai vannak, amelyekkel egy partikuláris dolog rendelkezhet, vagy amelyek a partikuláris dolgokra alkalmazható fogalmak alá tartoznak. Természetesen ez az első jellegzetesség, amely a valamiként-látáshoz kapcsolódik, a második pedig szorosan összefügg vele. Mert ha  $x$ -et  $f$ -ként látni azt jelenti, hogy  $x$ -et érintő vizuális kíváncsiságunkat gyakoroljuk, akkor nemcsak elképzelhetőnek kell lennie annak, hogy  $x$   $f$ , hanem, konkrétan, el

kell tudnunk képzelni azt is, miként kellene vagy kellett volna  $x$ -nek megváltoznia vagy idomulnia ahhoz, hogy az  $f$ -ség tulajdonságával bírjon. El kellene tudnunk képzelni, hogy  $e$  transzformáció során  $x$ -ből pontosan mennyinek kellene eltűnnie, és mennyi maradhatna meg belőle. Ez pedig, ha meggondoljuk, nem más, mint a lokalizációs követelmény. A harmadik követelmény egy lépéssel tovább visz, és még jobban megszilárdítja a valamiként-látás egységét a vizuális kíváncsisággal. Mint már megjegyeztük, azokban az esetekben, ahol  $x$ -ről csak ugyan azt hisszük, hogy  $f$ ,  $x$   $f$ -ként való látásakor nem pusztán arról van szó, hogy  $x$ -et láttuk és ezzel egyidejűleg  $f$ -nek ítéltük:  $x$   $f$ -ként való látása  $x$ -nek egy különös vizuális tapasztalata. Ugyanígy abban az esetben, ahol  $x$ -ről nem hisszük, hogy  $f$ , vagy épp azt hisszük róla, hogy nem  $f$ ,  $x$   $f$ -ként való látásakor nem pusztán arról van szó, hogy  $x$ -et láttuk és ezzel egyidejűleg  $f$ -nek képzeljük:  $x$   $f$ -ként való látása ekkor úgyszintén egy különös, noha egészen eltérő tapasztalata  $x$ -nek. Pontosan ez az oka annak, hogy amikor  $x$ -et  $f$ -fel kontrafaktuálisként látjuk, nem áll módunkban vizuálisan tudatában lenni  $x$  azon tulajdonságainak, amelyeknek meg kellene változniuk ahhoz, hogy  $x$  ténylegesen  $f$  lehessen vagy  $f$ -fé válhasson. Más szóval azoknak a tulajdonságoknak, amelyek alátámasztják, hogy  $x$ -et  $f$ -ként észlelem, maguknak is el kellene lepleződniük perceptuálisan, ha  $x$ -en, ahogy kifejeztem, próbát akarok tenni  $f$  kinézetével. A valamiként-látás esetében tehát a kettősség ki van zárva.

A benne-látás ellenben nem a jelen lévő tárgy iránti vizuális kíváncsiság gyakorlása, hanem a vizuális tapasztalat egy olyan speciális fajtájának művelése, amely önmaga előmozdítása végett bizonyos tárgyakhoz kötődik a környezetben. És ez az az, amiből a benne-látás egyes jellegzetességei következnek, kivált képp azok, amelyek megkülönböztetik a valamiként-látástól. A szóban forgó tapasztalat, mint a tapasztalat általában véve, kétféle lehet: lehet egy partikuláris pasztalatot úgy műveljük vagy idézzük elő, hogy egy partikuláris dologt nézzünk; más szóval egy partikuláris dologban benne láthatunk egy tényállást. Ez volt az első jellegzetesség, amelyet a benne-látáshoz kapcsoltam, és arról tanúsodik, hogy a tapasztalat, melyet művelünk, viszonylagosan különválk annak vizuális tudatától, ami fennmarad. Ebből pedig következik a benne-látáshoz kapcsolott két másik jellemző: a lokalizáció esetlegessége és a kettős figyelem lehetsége. A lokalizációt megkövetelni a különválás tagadásával érne fel, a lokalizációnak tehát hiányoznia kell; a kettős figyelem pedig a különválás kihasználásának egy módja.

Szándékosan beszéltem azonban viszonylagos különválásról. Mert a művészről, aki (mint láttuk) úgy használja ki a kettősséget, hogy analógiákat és megfeleléseket épít fel a reprezentáció médiuma és tárgya között, nem gondolhatjuk, hogy megelégszik azzal, ha a két vizuális tapasztalat oly módon marad meg, hogy az egyik pusztán a másik fölött lebeg. Ügyelnie kell rá, hogy az egyik tapasztalatot visszatérítse a másikhoz, és csakugyan folyamatosan arra törekszik, hogy mind szorosabb-összefüggés legyen a kettő között; de hogy ezt miként kellene leírni, az olyan kihívás a fenomenológiai élelésítés számára, amelyről nem tudom elgondolni, hogyan lehet megfelelni neki.

Ez az esszé elvarratlanul hagy több szálat, melyeket jelezni kívánok.

Az egyik fő probléma, mely egyrészt a művészeti filozófiára, másrészt a perceptió filozófiájára tartozik, a benne-látás körét vagy területét érinti. Milyenkor oszthatja meg a terepet a valamiként-látás és a benne-látás a perceptióban általában és a vizuális művészetek perceptiójában különösképpen? A válasz, úgy tűnik, nem lehet az, hogy az észlelt tárgyak fajta szerint. Ellenkezőleg, sokfajta tárgy van, amelyek olykor a valamiként-látást, máskor a benne-látást váltják ki. Az egyik példát, mely itt eszünkbe juthat, reflektálatlan módon gyakran mint a valamiként-látás központi esetét tekintik, nevezetesen a felhők látását. Mert néha helyesnek tűnik ugyan azt mondani, hogy egy felhőt bálnaként látunk; máskor viszont, ha komolyan vesszük a megkülönböztetést, a helyzet inkább az, hogy a felhőben benne látunk egy szakadékot, vagy egy hatalmas homokos partot, vagy egy lovasrohamot.

Nehezebb kérdés, hogy van-e olyan perceptió, amelyben a benne-látás és a valamiként-látás egyaránt szerepel. Példaként kínálkozik az, ahogyan Jasper Johns zászlófestményeinek némelyikét látjuk. A hajlandóság, hogy perceptiójukat a benne-látás eseteiként fogjuk fel, abból a tényből fakad, hogy e festményeknek mint reprezentációknak vagyunk tudatában, mindazzal együtt, amit ez magában foglal. Szándékuk szerint zászlókat ábrázolnak; zászlók láthatók bennük; lehetséges, és ösztönözve is vagyunk rá, hogy a vászon festett minőségeinek tudatában legyünk. A reflexió azonban megmutatja, hogy amennyiben e festmények reprezentációk, úgy meg vannak fosztva számos lényeges jellemzőtől, mely a reprezentációkra érvényes. Először is mindegyik kép egyetlen partikuláris dolgot reprezentál, soha nem az történik, hogy egy tényállás volna bemutatva, melynek a reprezentált partikuláris dolog az egyik konstituense. De ez, noha ritka a reprezentációknál, nem rendellenes. Másodszor, a reprezentáció (a szóban forgó esetekben) körül van vágva a tárgy – vagyis a zászló – reprezentációjának korvonaláig. Ez, mint láttuk, megint csak összefér a benne-látással, mert épp az ilyenfajta esetben mondhatjuk indokoltan, hogy a zászlót „a kép egészen” látjuk. Harmadszor, a tárgy osztja lényeges tulajdonságait (vagy legtöbbjüket) magával a képpel: mindkettő kétdimenziós, mindkettő textiltől van, mindkettő színes, még hozzá ugyanazon instrukciók szerint megrajzolva. Mármint a reprezentáció normájától való eltérés e három módja egy ellenkező hajlandóság kialakítása irányában munkál. A néző kezdi azt képzelni, hogy a festmény azt a tulajdonságot ölti, hogy zászló; s ekközben fokozatosan elveszíti (ahogyan tennie is kell) a képen azon tulajdonságainak vizuális tudatát, amelyeknek meg kellene változniuk ahhoz, hogy ez az átalakulás megtörténhessen. Ily módon pedig a felhők, hogy a képet zászlóként lássa. A Johns-eset tekintetében persze döntő, hogy nem egyszerűen problematikus, hanem szándékosan az; a kétértelműség olyan, hogy bele vagyunk szorítva. Ha van kiút e kétértelműségből, akkor nem Johns hibája folytán. Lehet, hogy ezek a festmények egy filozófiai problémát illusztrálnak, de azért teszük ezt, hogy bemutassanak egy esztétikai problémát, mely nem azt kívánja, hogy megoldjuk, hanem hogy megtapasztaljuk.

A legnehezebb kérdés, melyről nem is mondtam semmit – habár talán szolgáltatni némi anyaggal, aminek alapján valamit mondani lehet róla –, az, hogy miként észleljük megfelelő módon a szobrokat. A színházi perceptió összefügghet ezzel.

Zárásképpen érdemes egy észrevételt tenni, mely részben megmagyarázhatja, miért tartja magát olyan szívósan az a nézet, miszerint a képi reprezentációknak

megfelelő látás a valamiként-látást foglalja magában, következőképp ezen keresztül világhítható meg. Ha igaz, hogy a megfelelő perceptió azt követeli meg, hogy  $y$  reprezentációjával szembesítve a néző  $y$ -t lássa benne a reprezentációban, akkor csak azért képes erre, mert legelőször reprezentációként látja a reprezentációt. A „reprezentáció reprezentációként való látása” itt egy olyan mentális készlet ír le, amely vagy rendelkezésére áll a nézőnek, vagy nem, s amelyről néhányan azt állították, noha semmiképp sem következetesen, hogy a kulturális különbözőség dolga. Fontos felismerni azonban – ha úgy véljük, hogy ez megmutatja, hogy a benne-látás a valamiként-látáson nyugszik –, hogy az, amiként a reprezentációt látjuk, sohasem azonos azzal, amit benne látunk a reprezentációban. Hogy  $x$ -ben  $y$ -t látjuk benne, ez támaszkodhat arra, hogy  $x$ -et  $y$ -ként látjuk, de az  $y$  változó nem ugyanazzal az értékkel bír.

Fordította Papp Zoltán